

РАДЯНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ УКРАЇНЦІВ

У статті розглядається інтерпретація українських календарних свят та обрядів радянськими етнологами в другій половині ХХ століття. Умовно всі праці, що стосуються святкової культури, розділено на дві групи: історія формування нових радянських обрядів та дослідження традиційної народної обрядовості.

Ключові слова: радянська історіографія, ідеологія, календарна обрядовість, нова пролетарська/соціалістична обрядовість

Українські свята та обряди календарного циклу привертали увагу численних українських, а також зарубіжних дослідників від ХІХ століття і до сьогодення. Вчені як дорадянського (Хв.Вовк¹, В.Гнатюк², М.Зубрицький³, М.Максимович⁴, А.Онищук⁵, І.Франко⁶, В.Шухевич⁷ та ін.), так і пострадянського (В.Борисенко⁸, Г.Виноградська⁹, А.Гоцалюк¹⁰, М.Гримич¹¹, Г.Кожоляно¹², Т.Пархоменко¹³, І.Чеховський¹⁴ та ін.) періодів мали змогу працювати без цензури і висвітлювати в своїх працях народну обрядовість максимально об'єктивно.

Радянська ж доба в етнології, так само, як і в інших гуманітарних науках, позначена, перш за все, втручанням офіційної ідеології в науку. Всі вчені цього періоду змушені були цитувати на сторінках своїх праць твори К.Маркса, Ф.Енгельса, В.Леніна та інших провідників наукового комунізму і генеральних секретарів комуністичної партії, рішення Пленумів ЦК та з'їздів партії. Вченим-етнологам доводилось проповідувати ідеї, що не завжди були співзвучними їхньому власному світогляду.

Літературу радянського періоду, що стосується святкової культури, можна умовно поділити на дві групи: історія формування нових радянських обрядів та дослідження традиційної ("дожовтневої") обрядовості.

Праці з радянської (пролетарської, революційної – тієї, що почала формуватись з 1917 року) обрядовості, написані переважно в 1970 – 1980-х роках¹⁵, носять швидше агітаційний, ніж дослідницький характер. Тобто в них відображена не дійсна картина народних святкувань ХХ століття, а рекомендована, бажана, уявна.

В таких працях проповідувалась максимальна інтернаціоналізація обрядовості, стирання самобутніх рис народної культури¹⁶. Зазначалося, що "національні особливості обрядової культури при всій їхній своєрідності й неповторності не можна інтерпретувати як виняткові, що ніде більше, ні в якій формі не зустрічаються", знаходилося "багато спільного за характером і формою проведення між українським щедруванням та казахським звичаєм жарапаздан"¹⁷. Підкреслювалося, що саме в радянській соціалістичній державі трудящі Західної України отримали "всі можливості для будівництва заможного та культурного життя..., забезпечений розвиток матеріальної та духовної культури"¹⁸, нібито гнобленої австріяками, угорцями, поляками, чехами та іншими поневолювачами. Доводилося, що єдиний радянський народ, який є нібито вже сформованою етнічною спільнотою¹⁹, потребує єдиної святково-обрядової культури, що ще більше зміцнить його монолітність. "Радянська обрядовість є надбанням, спільною моральною цінністю всієї сім'ї радянських народів. Кожна нація збагачує нову обрядовість, вносить до неї свої найкращі елементи, все те, що сприяє ... зміцненню почуття соціалістичного братерства"²⁰. Для витіснення старих, перевірених у віках народних аграрних свят були спеціально розроблені і штучно впроваджені в побут нові свята (відзначення річниць Жовтневої революції, Перемоги у Великій вітчизняній війні, Першого травня – Дня міжнародної солідарності трудящих, Восьмого березня – Міжнародного жіночого дня тощо). Ці свята в переважній

більшості були витворами міської культури (увіковічення історичних дат боротьби пролетаріату за свої права), а селяни мали в радянський час низький соціальний статус, до 1960-х років у них навіть паспортів не було. До речі, деякі з пролетарських свят прижилися і відзначаються в Україні дотепер (тобто мета ідеологів нової радянської обрядовості узвичаїти нові радянські свята²¹ певною мірою здійснилася). Відпало лише шанування річниці Жовтневої революції. Саме після цієї революції (29 грудня 1917 року) В.І.Леніним та Я.М.Свердловим був підписаний декрет про впровадження нових свят²².

Доводилося, що нові, "прогресивні" свята досить швидко витіснили старі, які "вже віджили своє" (Новий рік замість Різдва, свято врожаю замість традиційних обжинків тощо). Натомість в сучасній етнологічній науці утвердилася думка про те, що духовна культура народу миттєво не змінюється, вона долає довгий шлях трансформацій та змін, адже в її основі лежать стійкі світоглядні уявлення народу.

Разом з тим декларувалося збереження кращих, прогресивних рис старої культури (але за умов їх "ідейного преосмислення"²³). В процесі формування радянської святковості значне місце належить критичному використанню прогресивних високохудожніх елементів традиційних народних свят, тих елементів, які прикрасять нашу радянську святковість, органічно зіллються з нею і ні в чому – навіть у жартах – не стануть провідниками шкідливих реакційних ідей минулого²⁴. Ще В.І.Ленін писав: "Не вигадка нової пролеткультури, а розвиток кращих зразків, традицій, результатів існуючої культури з точки зору світогляду марксизму і умов життя і боротьби пролетаріату в епоху його диктатури"²⁵. Але у того ж "вождя світового пролетаріату" віднаходимо цитату іншого характеру: "Зміст роботи (за радянську владу, за диктатуру пролетаріату)... може і повинен проявляти себе в усякій формі, і новій, і старій, може і повинен переродити, перемогти, підпорядкувати собі всі форми, не тільки нові, а й старі – не для того, щоб із старим помириться, а для того, щоб уміти всі і всілякі, нові і старі форми зробити знаряддям повної і остаточної, рішучої і безповоротної перемоги комунізму"²⁶.

Так було започатковане масове знищення традиційної народної культури. У сфері зимової обрядовості виконання старих колядок заборонялося, натомість вводилися нові, з радянськими текстами²⁷, переслідувалися традиційні вертепні обходи, замість них пропонувалися виступи самодіяльних колективів та масовиків-затійників у ролях невластивих українській народній культурі Діда Мороза, Снігуроньки тощо.

Якщо в попередні часи святково-обрядова культура, як і інші галузі духовної культури народу, функціонували самі по собі, без зовнішнього впливу, то радянська влада вирішила застосувати командно-плановий принцип і тут²⁸. Святкова культура регулювалася постановами Політбюро, конференцій з питань радянської святковості та обрядовості²⁹ та спеціальної Комісії по радянських традиціях, святах та обрядах (створеній у 1964 р. при Президії Верховної Ради УРСР, з 1978 р. – при Раді Міністрів УРСР). До розробки нової соціалістичної обрядовості широко залучали громадськість: вчених науково-дослідних установ, письменників, діячів культури і мистецтва, партійних, радянських, профспілкових, комсомольських працівників. Агітаційну функцію виконували чисельні рекомендації, пропагандистсько-методичні кольорові фільми, альбоми³⁰. На спеціальних куштових семінарах готувалися "кваліфіковані спеціалісти по проведенню сучасних свят та обрядів"³¹. Рушійною силою нової святкової обрядовості стала художня самодіяльність. Пропагандою нових свят і обрядів на місцях займалися Будинки народної творчості, до багатьох торжеств були написані театралізовані сценарії³². Як зазначає О.Кувеньова, "Основна робота по підготовці й проведенню радянських свят на селах покладається на сільські Ради депутатів трудящих і місцеві партійні організації. ... З числа депутатів і активу села (колгоспників, працівників радгоспу, МТС і сільської інтелігенції) створюється спеціальна комісія, на яку й покладається завдання по організації та проведенню свят. Члени комісії розробляють детальний план усіх заходів, призначають відповідальних осіб за виконання окремих ділянок накресленого плану"³³. "Відомо, що ніякими декретами народних звичаїв і світ прищепити не можна, але допомоги тому чи іншому звичаю утвердитися, стати на ноги можна і потрібно"³⁴.

Окрема увага була приділена "створенню річної системи свят", яка мала дати можливість "більш-менш рівномірно розподілити їх протягом календарного року, що забезпечить якісну підготовку і проведення їх на високому державному рівні". В результаті Комісією по радянських

традиціях, святах та обрядах була введена система шести всенародних свят (Новий рік, Міжнародний жіночий день, День міжнародної солідарності трудящих, свято Перемоги, річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції та День Конституції СРСР)³⁵.

Основною рисою нової святкової культури стала масовість: проведення мітингів, демонстрацій. Традиційний підхід до свята як до відпочинку, коли на будь-які види роботи накладено табу (виходячи з опозиції свята/будні)³⁶, замінювався пропагандою працьовитості в будь-який час, навіть у святковий: суботники, що носили врочистий характер, стали святами одночасно праці і відпочинку³⁷.

Релігійна складова календарних свят була критикована значно більше, ніж "язичницькі забобони" і повністю відкидалась в новій обрядовості. "Церковна та секстанська обрядовість як вияв войовничої, ворожої ідеології, звичайно, особливо шкідлива, але й забобони в будь-яких формах теж неприйнятні, їм не місце в нових радянських церемоніалах і обрядах"³⁸. Вченими доводилося, що у XX столітті релігійний світогляд є реліктом, його цілковито витіснило наукове світосприйняття: "відживає лише потреба в обрядах релігійних, старих, консервативних, що ні змістом, ні формою, ні символікою та світоглядними, ідеологічними основами, на які вони спираються, не відповідають соціалістичній сучасності"³⁹. Підтасовувалися факти про відхід від релігії малописьменного сільського населення, оскільки "не було часу вірити, ... роки колективізації змусили просто забути дорогу до храму божого"⁴⁰; "в період побудови соціалізму переважна більшість народу назавжди звільнилась від релігійної ідеології"⁴¹; "в сучасному селі різдвяні церковні піснеспіви мало хто пам'ятає"⁴². "Нова обрядовість покликана відіграти суттєву роль у боротьбі з релігійними пережитками, з релігійною обрядовістю. На шляхах побудови соціалістичного суспільства релігійна обрядовість все більше відступає на другий план. При цьому спостерігається і відхід населення від релігії, який, як зазначають дослідники, полягає у поступовому знецінюванні релігійних уявлень і втраті учасниками культових дійств уявлення про специфічний релігійний зміст цих дійств, у заміні інтелектуально-емоційного ставлення до релігії на формально-традиційне"⁴³.

Терміни "атеїзм", "безвірники", "безбожники" (та ще й з епітетом "войовничі") набули позитивного забарвлення. Акцент з головних річних свят, традиційних для народу і підтримуваних церквою (Різдво, Великдень), цілеспрямовано перенесли на більш світські радянські свята (Новий рік, День міжнародної солідарності трудящих).

На заміну видовищності церковних відправ та народних забав пропонувалось наситити пролетарські свята державною червоною символікою і атрибутикою (в обрядових залах під час обрядів "Одруження" та "Народини" обов'язкові зображення гербів СРСР або УРСР, встановлюються державні прапори СРСР або УРСР, бюст, барельєф або портрет В.І.Леніна⁴⁴). В сфері родильної обрядовості замість церковного хрещення насаджувалися "червоні хрестини" та "октябрини"⁴⁵. Посвячення у жовтенята, піонери та комсомольці стали своєрідними обрядами ініціації для дітей і молоді. Партійними документами знищувалися віковічні традиції народного весілля, а тих, хто даними розпорядженнями нехтував, карали штрафами та звільненнями з посади⁴⁶. Вводився навіть "червоний похорон": похоронну процесію мав очолювати прапороносець з державним прапором⁴⁷. Чільна увага приділялась музичному оформленню свят, обов'язковою стала участь у них хорів⁴⁸.

Основною ціллю радянських свят їх творці вважали ідейно-політичне, трудове, моральне, інтернаціональне, атеїстичне та естетичне виховання трудящих⁴⁹. До загальних функцій святкової обрядовості належали: пізнавальна (гносеологічна), ідеологічна (формування у радянських людей науково-матеріалістичного світогляду⁵⁰), регулятивно-правова (нормативна), колективістська (об'єднувальна) та інші⁵¹. Відомо, що святкова емоційно насичена культура діє на підсвідомому рівні, формує світоглядні уявлення людей. У зв'язку з цим основною функцією радянської обрядовості була визнана ідейно-виховна⁵²: саме під час свят народні маси повинні були сприймати офіційну державну ідеологію (що часто виливалось у читання в свяковий час нудних промов про діяльність і досягнення партії і її провідників).

В радянській науці була введена нова класифікація свят: І.А.Кривельов та Ю.В.Бромлей поділяли їх на суспільно-громадські, особисто-громадські, особисто-сімейні свята⁵³.

Тепер розглянемо другу групу праць радянських етнологів – власне дослідження традиційної ("дожовтневої") обрядовості.

Загальна характеристика традиційної народної обрядовості мала часто негативне забарвлення: свята трактувались як пережитки, витвори нерозумної селянської уяви. Як було зазначено вище, дохристиянські обряди все ж засуджувались менше, ніж релігійні нововведення. Починаючи від К.Маркса та Ф.Енгельса релігія трактувалася як "опіум для народу" і як "одна з форм суспільної свідомості, в якій хибно висвітлена соціальна дійсність"⁵⁴. Християнська культура вважалася радянськими дослідниками абсолютно чужою народу, штучно насадженою на первісну язичницьку народну культуру, християнська мораль оголошувалася ворожою здоровій трудовій основі і колективності народних свят. Окремо наголошувалося на тому факті, що духовенство намагалося отримати зиск з простого люду, перенісши проведення ряду обрядових дій до "храму божого"⁵⁵. Різдво в літературі згадувалося як штучне утворення церковників для "звеличення... міфічного Ісуса"⁵⁶.

Загальний принцип історизму зумовив пильну увагу до проблеми генезису та історичного розвитку явищ духовної культури. При дослідженні традиційної обрядовості основна увага приділялася матеріальній складовій обрядів: всі ірраціональні, магічні дії виводилися з матеріальних потреб землеробів і скотарів. Визнавалася лише трудова теорія походження свят⁵⁷ – так само, як і фактично трудова теорія антропогенезу (в цьому питанні базовою залишалася праця Ф.Енгельса "Роль праці в процесі перетворення мавпи на людину", написана ще в 1896 р.⁵⁸). На відміну від багатьох інших методологічних засад марксистської школи в етнології, ідея трудового походження календарних свят підтримується науковцями і в наш час.

В радянській літературі особливо підкреслювалася колективістська природа звичаїв і обрядів від давнини до наших днів. Багато взявши від методології еволюціонізму, представники радянської школи в етнології вважали, що спільні закони розвитку усіх народів світу покликали до життя універсальні типи в обрядовості⁵⁹ (що мало виправдати декларовану інтернаціоналізацію нової святкової культури). Українські етологи змушені були не вказувати на самобутність української народної культури, щоб не бути звинуваченими у буржуазному націоналізмі. Українська культура визнавалася менш вартісною на фоні здобутків "старшого брата". Вченим доводилося зазначати, що українці, росіяни і білоруси вийшли зі спільної "колиски" і тому відмінності в їхніх культурах носять локальний характер.

Разом з тим не можна принижувати значення прикладних досліджень, написаних в радянський час. Зокрема, В.Н.Басилов вважає, в радянський період етнографія попри ідеологічний тиск пережила бурхливий розвиток⁶⁰. Багато вчених зуміло поряд з пропагуванням "прогресивних" радянських традицій та обрядів донести свої конструктивні думки до читача, хоч і в урізаному вигляді і з обов'язковим посиланням на класиків марксизму-ленінізму. Перевагою численних робіт з календарної обрядовості в радянський час було залучення багатого фактичного матеріалу різних народів, компаративістські студії.

Теоретичні аспекти вивчення обрядів, звичаїв, ритуалів, традицій та інновацій висвітлені у працях С.А.Арутюнова⁶¹, А.К.Байбуріна⁶² та інших.

Вагомі праця з календарної обрядовості росіян та інших народів належить перу В.І.Чичерова⁶³, В.Я.Проппа⁶⁴, Ю.В.Поповича⁶⁵, А.К.Байбуріна⁶⁶, В.К.Соколовой⁶⁷. Календарні звичаї народів Європи досліджені колективом авторів у 1970 – 1980 роках⁶⁸. Важливими є теоретичні висновки про аграрний характер календарних свят, до яких прийшли вчені. У підсумковому науковому збірнику "Исторические корни и развитие обычаев" обряди розбиті не за хронологічним, а за функціональним принципом.

Праця Л.Н.Виноградової⁶⁹ присвячена культу предків, вияви якого вона вбачає – безпосередньо чи опосередковано – фактично в кожній різдвяній обрядодії. Т.А.Бернштам розглядає в своїй роботі⁷⁰ обрядові дії крізь призму обрядових і буденних ролей різних статевих груп: дітей, молоді, чоловіків, жінок, літніх людей.

В радянській Україні етнографічні студії проводились вченими в межах народознавчих установ. Знищивши існуючі етнографічні наукові заклади 1920 – 1930 років, радянська влада заснувала нові. Серед таких був створений у Києві в 1936 році Інститут українського фольклору АН УРСР, який після ряду перейменувань отримав у 1992 році назву Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського АН України, з 2001 року – НАН України (далі – ІМФЕ). Він успадкував не лише наукові традиції і досвід, а й архів та науково-документальну базу народознавчих установ 20-х років⁷¹. На сьогодні цей інститут є найбільшим

науковим народознавчим осередком в Україні, де проводяться дослідження народної культури українців.

Ґрунтовна розвідка про українські колядки та щедрівки належить перу видатного вченого О.І. Дея⁷². Основну ціль колядування вчений вбачав у перенесенні слухача в ірреальний "соціально справедливий широкий світ добробуту і успіхів"⁷³. Колядки і щедрівки вчений вважав єдиним жанром.

Вагомий внесок у дослідження зимових календарних обрядів українців зробив О. Курочкін. Почавши свої наукові дослідження у 1970 роках⁷⁴, на сьогодні відомий вчений має кілька десятків публікацій з даного предмету⁷⁵.

Значний внесок у дослідження календарної обрядовості українців, переважно горян Карпат, зробили львівські дослідники. Дослідження велися при Музеї етнографії та художнього промислу (далі – МЕХП) (з 1951 року)⁷⁶, який у 1982 р. був переформований у Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Рильського⁷⁷. В 1992 році на базі Львівського відділення було створено Інститут народознавства, що успішно функціонує і дотепер. Його основа складалася ще в рамках Наукового товариства ім. Т.Шевченка. Тому і сучасний Інститут можна вважати до певної міри спадкоємцем кращих традицій в галузі народознавчих досліджень, започаткованих НТШ у Львові⁷⁸.

В 1959 р. за ініціативи членів МЕХП та ІМФЕ, а також народознавчих установ Польщі, Чехословаччини, Болгарії та Югославії створена Міжнародна комісія з вивчення культури населення Карпат і Балкан⁷⁹. Внаслідок політичних змін у Європі Комісія призупинила свою роботу, а в 1993 році її діяльність з ініціативи Інституту народознавства відновлена⁸⁰. Зібрані радянськими етнографами матеріали, в тому числі з календарної обрядовості, опубліковані у двох Карпатських збірниках⁸¹, у часописі "Carpatica"⁸². На базі польових експедицій вчених МЕХП у Карпати написані колективні історико-етнографічні дослідження "Бойківщина"⁸³ та "Гуцульщина"⁸⁴, де серед іншого матеріалу вміщені ґрунтовні розвідки з календарної обрядовості бойків і гуцулів.

Корнелій Кутельмах у своїх працях, присвячених календарній обрядовості, основну увагу приділив культу пращурів в українській народній культурі⁸⁵.

Отже, дослідження календарної обрядовості, та і в цілому духовної культури українців в часи панування радянської влади були ускладнені втручанням комуністичної ідеології в народознавчу науку. Методологічна база і науковий інструментарій етнологів були обмеженими і прив'язаними до постулатів класовості, партійності та інтернаціоналізму, методичні засади були зведені до універсального історико-порівняльного методу. Разом з тим прикладні етнографічні дослідження в Україні тривали, передовсім в межах академічних установ – Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського АН УРСР у Києві та Музею етнографії та художнього промислу АН УРСР у Львові.

¹ Вовк Хв. Украинский народ в его прошлом и настоящем. – Т. 2. – СПб., 1916.

² Гнатюк В. Колядки і щедрівки. // Етнографічний збірник (далі – ЕЗ). – Львів, 1914. – Т. 35. – 270 с.; Т. 36 – 380 с.

³ Зубрицький М. Народний календар. Народні звичаї і говірки, прив'язані до днів у тижні і до рокових свят. // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів, 1900. – Т.3. – С. 33 – 60.

⁴ Максимович М.А. Дни и месяцы украинского селянина. // Максимович М.А. Собрание сочинений. – Т. 3. – К., 1877.

⁵ Онищук А. Народний календар. Звичаї й вірування прив'язані до поодиноких днів у році, записав у 1907 – 10 р. в Зелениці Надвірнянського повіту. // Матеріали до української етнології. – Львів, 1912. – Т. XV. – С. 1 – 61.

⁶ Франко І. До історії українського вертепа, історично-літературні студії й матеріали ХVІІІ в. // Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 1906. – Т. 71. – С. 22 – 43; Т. 72. – С. 9 – 79; Т. 73. – С. 5 – 64; Франко І. Нові матеріали до історії українського вертепа. // ЗНТШ. – Львів, 1908. – Т. 82. – С. 30 – 52; Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. // ЕЗ. – Львів, 1898. – Т. 5. – С. 160 – 218.

- ⁷ Шухевич В. Гуцульщина. – Ч. 4. – Львів: Накладом Наукового товариства імені Шевченка, 1904. – 300 с.
- ⁸ Борисенко В.К. Традиції та життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців). – К., 2000. – 191 с.
- ⁹ Виноградська Г. Функціонально-семантична роль допоміжних знарядь у жнивварських традиціях українців. // Народознавчі зошити (далі – НЗ). – Львів, 2000. – №3. – С. 523 – 527 та ін. праці авторки про жнивварську обрядовість.
- ¹⁰ Гоцалюк А.А. Традиції та новації в різдвяно-новорічній обрядовості українців Карпатського регіону (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук. – К., 2007. – 20 с.
- ¹¹ Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія). – К., 2000. – 379 с.
- ¹² Кожолянко Г.К. Етнографія Буковини. Т. 3. – Чернівці, 2004. – 392 с.
- ¹³ Пархоменко Т. Календарні звичаї та обряди. // Етнокультура Рівненського Полісся. / Упор. В.П.Ковальчук. – Рівне, 2009. – С. 119 – 192.
- ¹⁴ Чеховський І. Демонологічні вірування і народний календар українців Карпатського регіону. – Чернівці, 2001. – 303 с.
- ¹⁵ Аптекман Д.М. Атеистический потенциал советского обряда и праздника. – М., 1987. – 39 с.; Келембетова В.Ю. Утвердження атеїзму в побуті трудящих України. – К., 1967. – 164 с.; Келембетова В.Ю. Суспільно-побутові функції радянської обрядовості. – К., 1984. – 192 с.; Керечанин В.М. Радянською дійсністю народжене (про впровадження соціалістичної обрядовості на Закарпатті). – К., 1986. – 95 с.; Косуха П.И. Наши праздники и обряды. – К., 1987. – 47 с.; Кравець О.М., Кувеньова О.Ф. Шляхи формування та утвердження радянських свят і обрядовості на Україні. // Народна творчість та етнографія (далі – НТЕ). – 1970. – № 3; Кувеньова О.Ф. Громадський побут українського селянства. Історико-етнографічний нарис. – К., 1966. – 135 с.; Методологические рекомендации по пропаганде советской семейно-бытовой обрядности. / Подгот. Н.И. Кирюшко, А. Тоилиева. – К., 1987. – 23 с.; Науменко Г.П. Нова радянська обрядовість, її місце в патріотичному та інтернаціональному вихованні трудящих. // НТЕ. – 1981. – №1; Попов Б.В., Соціальні функції радянських свят та обрядів. // НТЕ. – 1976. – № 6; Прогресивні народні традиції в збагаченні радянського способу життя. – К., 1986. – 195 с.; Радянські свята і обряди в комуністичному вихованні. – К., 1978; Свята та обряди Радянської України. – К., 1971; Советские традиции, праздники и обряды: Опыт, проблемы, рекомендации. – М., 1986. – 334 с.; Социалистическая обрядность. – К., 1986. – 343 с.; Социалистическая обрядность и формирование нового человека. – К., 1979; Социалистические традиции, праздники, обряды – важное средство коммунистического воспитания: Материалы Всесоюзного семинара-совещания. – Ташкент, 1986. – 157 с.; Соціалістична обрядовість на Україні. – К., 1983; Стеценко С.О. Розвиток та вдосконалення радянських свят і обрядів. // НТЕ. – 1976. – №5; Стеценко С.О. Формування та впровадження в побут нових свят, обрядів у нашій республіці. // НТЕ. – 1975. – № 6; Чепурина Р.Н. Рождено временем: Новые праздники и обряды. – Симферополь, 1986. – 76 с. та багато ін.
- ¹⁶ Лешан В.Е. Интернациональное в советских традициях, праздниках и обрядах. // Традиции. Обряды. Современность. / Сост. В.Н. Горовой. – К., 1983. – С. 65 – 76 (на прикладі сіл Чернівецької області).
- ¹⁷ Зоц В.П. Сучасна обрядовість – важлива складова частина духовної культури. // НТЕ. – 1990. – № 4. – С. 71.
- ¹⁸ Симоненко І.Ф. Формування соціалістичного побуту і культури трудящих Закарпаття. // НТЕ. – 1958. – № 1. – С. 69.
- ¹⁹ Горленко В.Ф., Зубков С.Д. Актуальні теоретичні проблеми розробки та впровадження нової радянської обрядовості. // НТЕ. – 1975. – № 4. – С. 19; Стеценко С.О. Розвиток та вдосконалення радянських свят і обрядів. // НТЕ. – 1976. – № 5. – С. 6.
- ²⁰ Розвивати нові радянські обряди. Інтерв'ю з заступником Голови Ради Міністрів УРСР, головою Комісії по радянських традиціях, святах та обрядах при Раді Міністрів УРСР М. А. Орлик. // Людина і світ. – 1983. – № 7. – С. 11.
- ²¹ Стеценко С.О. Розвиток та вдосконалення ... – С. 9.
- ²² Кравець О.М., Кувеньова О.Ф. Шляхи формування та утвердження радянських свят і обрядовості на Україні. // НТЕ. – 1970. – № 3. – С. 29; Пригорницький В.В. Народні свята. – Ужгород, 1989. – С. 35; Горленко В.Ф., Зубков С.Д. Вказ. праця. – С. 13.

- ²³ Стахурская А.Ф. Опыт использования народных традиций в развитии новых праздников и обрядов. / Традиции. Обряды. Современность... – С. 235.
- ²⁴ Кувеньова О.Ф. Свята колгоспної України. – К., 1963. – С. 4.
- ²⁵ Ленін В.І. Начерк резолюції про пролетарську культуру. // Ленін В.І. Повне зібрання творів. – Т. 41. – К., 1971. – С. 442.
- ²⁶ Ленін В.І. Дитяча хвороба "лівизни" в комунізмі. // Ленін В.І. Повне зібрання творів. – Т. 41. – К., 1971. – С. 83 – 84.
- ²⁷ Пожовтневi колядки і щедрівки. // Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року / Упоряд., передмова і прим. О.І.Дея. – К., 1965. – С. 615 – 640.
- ²⁸ Острожинский В.Е. Партийное руководство внедрением и развитием социалистической обрядности. // Традиции. Обряды. Современность... – С. 15 – 24.
- ²⁹ Кравець О.М., Кувеньова О.Ф. Вказ. праця. – С. 34.
- ³⁰ Розвивати нові радянські обряди... – С. 11 – 12.
- ³¹ Гошко Ю.Г. Вступ. // Соціалістична обрядовість на Україні. Історичний досвід та сучасні проблеми. – К., 1983. – С. 4 – 5.
- ³² Кравець О.М., Кувеньова О.Ф. Вказ. праця. – С. 35.
- ³³ Кувеньова О. Нові свята колгоспного села. // НТЕ. – 1957. – № 3. – С. 107.
- ³⁴ Кувеньова О.Ф. Свята колгоспної України... – С. 8.
- ³⁵ Стеценко С.О. Вказ. праця. – С. 4.
- ³⁶ Гримич М.В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К., 2000. – С. 311.
- ³⁷ Горленко В.Ф., Зубков С.Д. Вказ. праця. – С. 20.
- ³⁸ Там само. – С. 17.
- ³⁹ Келембетова В.Ю. Суспільно-побутові функції радянської обрядовості... – С. 188.
- ⁴⁰ Келембетова В.Ю. Утвердження атеїзму в побуті трудящих України... – С. 110.
- ⁴¹ Там само. – С. 3.
- ⁴² Тульцева Л.А. Современные праздники и обряды народов СССР. – М., 1985. – С. 95.
- ⁴³ Сабурова Л.М. Об изучении народных обрядов. // Фольклор и этнография: Обряды и обрядовый фольклор. Сб. ст. – Л., 1974. – С. 6.
- ⁴⁴ Там само. – С. 5.
- ⁴⁵ Тульцева Л.А. Вказ. праця. – С. 15.
- ⁴⁶ Борисенко В. Традиції та життєдіяльність етносу (на матеріалах святково-обрядової культури українців)... – С. 7 – 9.
- ⁴⁷ Здоровега Н.І. Становлення і форми побутування сімейної обрядовості. // Соціалістична обрядовість на Україні... – С. 196, 212.
- ⁴⁸ Стеценко С.О. Вказ. праця. – С. 7.
- ⁴⁹ Гошко Ю.Г. Вступ. // Соціалістична обрядовість на Україні... – С. 3.
- ⁵⁰ Зоц В.П. Сучасна обрядовість ... – С. 70.
- ⁵¹ Келембетова В.Ю. Суспільно-побутові функції... – С. 149.
- ⁵² Там само. – С. 150.
- ⁵³ Гошко Ю.Г. Вступ. // Соціалістична обрядовість... – С. 8.
- ⁵⁴ Токарев С.А. История зарубежной этнографии. – М., 1978. – С. 77.
- ⁵⁵ Кувеньова О.Ф. Громадський побут українського селянства... – С. 37 – 38, 42.
- ⁵⁶ Пригорницький В.В. Народні свята... – С. 51.
- ⁵⁷ Кравець О.М., Кувеньова О.Ф. Вказ. праця. – С. 29; Бондаренко Г.Б. Трудовая основа украинской

- календарної обрядності (середина XIX – XX вв.). Автореф. дис... канд. ист. наук. – Минск, 1983. – С. 7.
- ⁵⁸ Токарев С.А. История зарубежной этнографии. – М., 1978. – С. 76.
- ⁵⁹ Келембетова В.Ю. Суспільно-побутові функції... – С. 11.
- ⁶⁰ Басилов В.Н. Традиции отечественной этнографии. // Этнографическое обозрение. – 1998. – № 2. – С. 23.
- ⁶¹ Арутюнов С.А. Традиция и инновация. Взаимодополнительность инноваций и традиций. // Арутюнов С.А. Народы и культуры. Развитие и взаимодействие. – М., 1989. – С. 160 – 185; Арутюнов С.А. Процессы и закономерности вхождения инноваций в культуру этноса. // Советская этнография (далі – СЭ). – 1982. – № 1. – С. 8 – 21.
- ⁶² Байбурин А.К. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов. – СПб., 1993. – 242 с.
- ⁶³ Чичеров В.И. Зимний период русского народного земледельческого календаря XVI – XIX веков. Очерки по истории народных верований. Труды Института этнографии им. Н.Н.Миклухо-Маклая, новая серия, т. XL. – М., 1957. – 236 с.
- ⁶⁴ Пропп В.Я. Русские аграрные праздники. Опыт историко-этнографического исследования. – Л., 1963. – 143 с.
- ⁶⁵ Попович Ю.В. Молдавские новогодние праздники. – Кишинев, 1974. – 183 с.
- ⁶⁶ Байбурин А.К. Календарь и трудовая деятельность человека. (Русский народный традиционный календарь). – Л., 1989. – 31 с.
- ⁶⁷ Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – нач. XX в. – М., 1979. – 287 с.
- ⁶⁸ Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Конец XIX – начало XX вв. Зимние праздники. / Под ред. С.А. Токарева. – М., 1973. – 352 с.; Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев. / Под ред. С.А. Токарева. – М., 1983. – 222 с.
- ⁶⁹ Виноградова Л.Н. Зимняя календарная поэзия западных и восточных славян: Генезис и типология колядования / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. – М., 1982. – 255 с.
- ⁷⁰ Бернштам Т.А. Молодежь в обрядовой жизни русской общины XIX – начала XX в. – Л., 1988. – 276 с.
- ⁷¹ Скрипник Г.А. Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського НАН України – 85 років. // НТЕ. – 2006. – №5. – С. 7 – 8.
- ⁷² Дей О.І. Величальні пісні українського народу. // Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. – К., 1965. – С. 9 – 40.
- ⁷³ Там само. – С. 10.
- ⁷⁴ Курочкін О.В. Новорічні свята українців. Традиції і сучасність. – К., 1978. – 189 с.
- ⁷⁵ Курочкін О.В. Буковинська новорічна "переберія" // НТЕ. – 1992. – №3. – С. 25 – 33; його ж: До проблеми етнографічного вивчення традиційних народних масок на Україні // НТЕ. – 1988. – № 6. – С. 37 – 43; його ж: Дохристиянська основа святкового календаря українців Карпатського регіону за матеріалами Р.Ф. Кайндля // Р.Ф. Кайндль і українська історична наука. – Ч. I. – Чернівці, Вижниця, 2004. – С. 126 – 131; його ж: Із досвіду картографування новорічної обрядовості. // НТЕ. – 1995. – № 2 – 3. – С. 35 – 43; його ж: Обрядові та розважальні маски. // НТЕ. – 1998. – №1. – С. 99 – 104; його ж: Календарні звичаї та обряди // Українці. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. – Опішне, 1999. – Кн. 2. – С. 297 – 332 та ін.
- ⁷⁶ Чмелик Р. Сучасний стан і перспективи розвитку Музею етнографії та художнього промислу ІН НАН України. // НЗ. – 1997. – № 3. – С. 139.
- ⁷⁷ Павлюк С. Наукові аспекти діяльності МЕХП Інституту народознавства НАН України. // НЗ. – 1997. – №3. – С. 133.
- ⁷⁸ Кутельмах К. Інститутіві – п'ять років. // НЗ. – 1997. – № 1. – С. 50.
- ⁷⁹ Гошко Ю.Г. Шлях від музею до інституту. // НЗ. – 1997. – № 3. – С. 144; Кирчів Р.Ф. Етнографічне дослідження... С. 138 – 139.
- ⁸⁰ Кутельмах К. Інститутіві – п'ять років. – С. 53.

- ⁸¹ Карпатский сборник. Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей. Под ред. Бромлея Ю.В. – М., 1972; Карпатский сборник. Труды международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и прилегающих к ним областей. / Под ред. Бромлея Ю.В. – М., 1976.
- ⁸² Богатырев П.Г. Проблемы изучения материальной и духовной культуры населения Карпат. // СЭ. – 1964. – №4. – С. 127.
- ⁸³ Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. / За ред. Гошка Ю.П. – К., 1983. – 304 с.
- ⁸⁴ Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. / За ред. Гошка Ю.П. – К., 1987. – 470 с.
- ⁸⁵ Див., зокрема, Кутельмах К.М. Обычаи и обряды. // Украинские Карпаты. Культура. / Отв. ред. Гошко Ю.Г. – К., 1989. – С. 128 – 135.

В статье рассмотрены труды советских учёных второй половины XX века, касающиеся календарной обрядности украинцев. Условно эти труды разделены на две группы: история формирования новой советской обрядности и исследования традиционной народной праздничной культуры.

Ключевые слова: советская историография, идеология, календарная обрядность, новая пролетарская/социалистическая обрядность.

The article deals with the soviet historiography of the Ukrainian calendar rites. Two groups of works of the Ukrainian and Russian ethnologists of the second half of XX cent. are analyzed: the history of the new proletarian rites and research of the traditional folk rites.

Key words: soviet historiography, ideology, calendar rites, new proletarian rites.